

Tidens tecken

Mikael Kurkiala (red.)

Tidens tecken

Den mångfaldiga enfalden

NUMMER 10 • 2024

 Artos Academic

Tidens tecken ges ut vid kyrkokansliet och erbjuder ett forum där samhälleliga och existentiella teman centrala för Svenska kyrkans verksamhet, vision och identitet belyses ur olika perspektiv. *Tidens tecken* vill värna och tillvarata en mångfald av röster och perspektiv. I varje nummer förhåller sig därför artikelförfattarna fritt till angivet tema och de uppfattningar de framför överensstämmer inte av nödvändighet med Svenska kyrkans.

© Författarna 2024

© Artos & Norma bokförlag 2024

GRAFISK FORM
Magnus Åkerlund

REDAKTÖR
Mikael Kurkiala

REDAKTIONSKOMMITTÉ
Jonas Bromander | Jenny Ehnberg | Mikael Kurkiala | Andreas Sandberg | Karin Tillberg

TRYCK
Totem, Polen 2024

ISBN 978-91-7777-292-7

ISSN 2002-4304

Svenska kyrkan
Avdelningen för kyrkoliv
Kyrkokansliet, SE-751 70 Uppsala, Sweden
E-post: mikael.kurkiala@svenskakyrkan.se
Tel: +46 (0)18 16 94 32

Artos & Norma bokförlag
Stationsgatan 22, SE-931 29 Skellefteå, Sweden
Tel: +46 (0)76 77 935 03 | e-post: info@artos.se | www.artos.se

INNEHÅLL

MIKAEL KURKIALA

Öppning 7

ALF HORNBORG

Mångfaldens homogenisering 11

ELISABETH HJORTH

Skillnad och gemenskap 25

ISABELLA LÖVIN

Det nya som formerar sig 37

HENRIK TÖRNQVIST

En hälsning till framtiden 49

SIMON SORGENFREI

I glappet mellan kartan och terrängen 59

PEDER THALÉN

Ändpunkten 71

OLA SIGURDSON

Göteborg: En jämförelse 85

Bildregister 97

Öppning

Ofta kontrasteras dagens mångkulturella svenska samhälle mot tidigare epokers enhetssamhälle. Bilden av en ökande mångfald tycks bekräftas av genomgripande demografiska förändringar. Inte minst sedan 1960-talet har den ökande invandringen lett till framväxten av en rad etniska, kulturella och religiösa minoriteter. År 1900 utgjorde andelen utrikes födda 0,7 procent av Sveriges befolkning, 1960 var andelen 4,0 procent och 2023 20,6 procent. I Malmö talas idag nästan 180 olika språk.

Men det är långt ifrån bara invandring som lett till ökad mångfald. Demokratisering och rätten att forma sitt eget liv, att vara trogen sina övertygelser och att forma sin egen identitet ensam eller i gemenskap med likasinnade, bäddar för mångfald och variation. Men vägen dit har varit gropig. Religionsfriheten – även rätten att inte bekänna sig till någon tro – är historiskt sett en nyhet. Konventikelplakatet, som förbjöd bönemöten i andra lokaler än i kyrkan, avskaffades 1858 men det dröjde ända till 1952 innan

religionsfrihetslagen trädde i kraft i Sverige.

Med intensifierad globaliseringen rör sig idéer snabbare än någonsin förr genom världssystemets blodomlopp. Internet och sociala medier har lett till en lavinartad ökning av informationskällor och -kanaler. Utbudet av livsstilsalternativ och sociala identiteter ökar. Tidigare stigmatiserade eller marginaliserade grupper intar i allt högre grad sin rättmätiga plats i offentligheten och synliggör en mångfald av livsstilar. I takt med att alternativen ökar växer valmöjligheterna.

Men samtidigt som vi alltså tycks röra oss mot ökad mångfald pågår en parallell och motsatt rörelse. Populistiska och nationalistiska rörelser som vill återupprätta homogena värdegemenskaper grundade i "traditionella värderingar" vinner mark. Många av de transnationella processer som bidrar till mångfald lokalt bidrar till likriktning globalt. Djupgående kvalitativa skillnader utplånas i en irreversibel process av *minskad* mångfald och variationsrikedom. Mellan 1970 och 2005

minskade den biologiska mångfalden med 27 procent och idag hotas en miljon arter av utrotning. Genom historien har mänskligheten utnyttjat omkring 7 000 växtarter som föda; idag utgörs 75 procent av all mänskliga föda av endast tolv grödor och fem djurarter. Var fjortionde dag dör ett av världens språk ut. Om utvecklingen fortsätter kan 90 procent av alla världens språk vara försvunna om 100 år. Universitetens krav på genomströmning och produktivitet bidrar till ökad strömlinjeformning och riskerar att leda till minskad intellektuell mångfald. Teknologin – och inte minst informationsteknologin – griper in i och homogeniserar livsvärldar. Marknadskrafterna erbjuder oss snart sagt bara tre samhällsroller: de som konsument, producenter eller varor.

Jonathan Crary, professor i konsteori, menar att "kapitalismens homogeniserande kraft är oförenlig med varje inneboende struktur av differentiering: heligt–profant, karneval–arbetsdag, natur–kultur, maskin–organism och så vidare". Rummet och tiden homogeniseras när marknaderna har öppet dygnet runt, när helgdagarna blir lika alla andra dagar och när trösklarna mellan olika rum och tillstånd slipas ner.

Det mänskliga livets rikedom eller fattigdom är knuten till dess nyansrikedom, till dess mångfald av skillnader. Språket blir fattigare ju färre nyanser det kan uttrycka, det sociala livet utarmas ju färre sociala positioner som

finns tillgängliga. Ett hypotetiskt helt likriktat samhälle skulle präglas av den yttersta primitivitet, det vill säga av brist på komplexitet. Om mening baseras på skillnad så banar utplånandet av skillnad väg för meningslöshet.

Men samtidigt. Är det inte just vidmakthållandet av skillnader som möjliggjort slaveriet, som legitimerat klassamhället och kvinnans underordning? Är det inte föreställningen om skillnader som legitimerar förföljelser, förtryck, "omskolning" av minoriteter och etnisk rensning?

I detta nummer pekar författarna – genom att röra sig mellan olika rumsliga och tidsliga skalor, mellan det globala och det lokala, det, abstrakta och konkreta – på spänningen mellan heterogenitet och homogenitet i en mångtydig och snabbt föränderlig värld.

*

Alf Hornborg lyfter fram den globala likriktning som antingen utplånar eller föryttligar kulturella skillnader. En central idé som driver denna likriktning är tanken om alltings utbytbarhet, förkroppsligad i den mänskliga artefakten pengar. "Den kulturella mångfalden [ökade] under hundratusentals år fram till den moderna homogeniseringens framväxt under 1600-talet." Den minskade kulturella mångfalden – "en systematisk kompetensavveckling" – korresponderar med den minskade biologiska mångfalden.

Elisabeth Hjort efterlyser en gemenskap som inte strävar efter att förneka eller förändra den andres annorlunda. Mötet mellan neurodivergenta och neurotypiska tjänar som en utgångspunkt för att belysa det gränsöverskridande mötets möjligheter och utmaningar. Trots att det är en "neurologisk omöjlighet att kliva in i den andres skor" är gemenskap möjlig, inte för att den baserar sig på likhet utan för att den bottenar i vilja att mötas på en "provisorisk, icke-perfekt plats". Skillnad är skönhet.

Isabella Lövin finner i sin fars, Björn Lövins, konstnärskap ett perspektiv som i grunden ifrågasätter den rådande samhällsordningens riktning och nödvändighet. Vi behöver inse "att det inte är en självklarhet att världen ska se ut som den råkar se ut just nu." Vi vet att vår livsstil har lett till de kriser vi nu lever med. Vi behöver därför – i dialog med andra kulturer och epoker, med konstnärer och fritänkare – frimodigt utforska alternativ som möjliggör en kursändring och en ny berättelse av oss själva och livets mening.

Henrik Törnqvist menar att det kristna talet om mångfald riskerar att tappa sitt rotfäste när det lyfts fram som en huvudsak snarare än som en omistlig konsekvens av en kristen livsförståelse. Kyrkans upptagenhet av sin egen existens riskerar att leda till slutenhet. Men

ett bejakande av mångfald grundar sig i förvissningen om att vi har en gemensam grund som transcenderar kulturella skillnader och historiska epoker. Grottmålningarnas handavtryck talar ännu till oss, som hälsningar från det förflutna till framtiden.

Simon Sorgenfrei diskuterar den muslimska minoritetens historia i Sverige. Efter att den första muslimska församlingen grundades av en handfull individer 1949 har antalet muslimer i Sverige ökat till omkring en miljon. Under denna tid har den muslimska befolkningen blivit alltmer heterogen samtidigt som talet om den blivit alltmer homogeniserat. Drivkraften bakom denna utveckling spårar Sorgenfrei till krafter som vill frammana en bild av en olöslig motsättning mellan "islam" och "väst".

Peder Thalén finner i Erich Fromms klassiker *Att ha eller att vara* från 1976 en samtidsprognos som är lika aktuell idag som då den skrevs. Redan då, för ett halvsekel sedan, stod det klart att den moderna livsstilen bar på hotet om sin egen undergång. Varandets livsform hade sedan länge ersatts av ägandets. Vad som nu krävs är en ny andlig grundval, men inte en som grundas på abstraktioner eller teorier utan som bottenar i evangeliernas livsvärld, i en relationell form av gudstro.

Ola Sigurdson tar oss med på en stads-
vandring i Göteborg. Under den 40
minuter långa promenaden passerar vi
tre delsträckor som alla präglas av sin
särskilda stämning och rytm. Den för-
sta är en transportsträcka som vi hastar
igenom, den andra gör oss till distan-
serade voyeurur och den tredje inbju-
der oss att interagera med de platser
vi passerar. Promenaden tar oss ”från
det fragmentariska över det homogena
till det heterogena”. Skillnader i rum-
met tar gestalt också i flanörens tempo,
blick, slutenhet eller öppenhet.

*

Alla framtidsprognoser är proviso-
risk. Till kommande generationer blir
därför vår dyrbaraste gåva att överlåta

en värld som möjliggör flexibilitet och
kreativitet. Vår uppgift är därför att
bevaka och beskydda livets förutsätt-
ningar och mänsklighetens kulturella
och språkliga mångfald. Historien har
lärt oss att det som vid en tidpunkt an-
ses ha ringa eller kanske inget värde i
själva verket spelar en för oss okänd,
kanske avgörande, roll i en helhet vars
räckvidd och natur vi bara kan ana. Ut-
vecklingen pekar mot att vi i allt högre
grad målar in oss själva och våra barn
och barnbarn i ett hörn där flyktvä-
garna stängs och broarna bränns, en
efter en. I en sådan situation behöver
vi tillgång till en mångfald av alterna-
tiva idéer, berättelser, ord och redskap
för att öppna dörrar mot för oss ännu
okända men möjliga världar.

Mikael Kurkiala
Redaktör